

ILINKA TODOROVSKI: Po zračnem mostu iz Bele krajine v Dalmacijo: Evakuacija civilistov marca 1945.

Vojaški muzej Slovenske vojske, Maribor 2025, 219 str.

Bela krajina je bila od kapitulacije Italije septembra 1943 osvobojeno ozemlje, na katerem je teklo dokaj normalno življenje. Tam so delovale številne vojaške in civilne inštitucije, od bolnišnice v Kanižarici do gledališke skupine in partizanskega pevskega zbora. Pisatelj Vitomil Zupan je v romanu *Menuet za kitaro* zapisal, da je Bela krajina kot mravljišče. »Tu je glavni štab Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije. Tu je izvršni odbor Osvobodilne fronte. Tu je Slovenski narodnoosvobodilni svet. Centralni komite komunistične partije. Agitacijsko-propagandna komisija CK KP. Slovensko narodno gledališče. Gledališke delavnice, ki izdelujejo kulise in kostume za predstave. Radio Osvobodilna fronta. Oficirska šola. Invalidski pevski zbor. Zavezniške misije ... Banka, Ekonomati ... Komisija za verstvo.« (Zupan 2023: 524–525) Tudi to je spodbudilo novinarko Ilinko Todorovski, da se je posvetila preučevanju tistega časa. Vse se je dogajalo le nekaj kilometrov od nemških in ustaških enot, ki so Belo

krajino občasno obstreljevale. Najhujši napad z ozemlja Neodvisne države Hrvaške je bil 21. in 22. marca 1945, ko so nemške in ustaške enote družno obstreljevale vasi ob Kolpi nedaleč od letališča Krasinec. Eden od pričevalcev pravi, da »se je zdelo, kot da se s topovskim obstreljevanjem zabavajo, saj so očitno sistematično podirali stanovanjske hiše in gospodarska poslopja, ki so letela v zrak, kot da bi bile igrače« (str. 22) Velika partizanska ofenziva za osvoboditev Like in Dalmacije je dala misliti partizanskemu vodstvu, da se bodo nemške in kolaborantske horde proti severu umikale tudi čez Belo krajino, zato je treba poskrbeti za ljudi. Prek glavnega vojaškega poveljstva s Titom na čelu so se odločili za evakuacijo najbolj ranljivega civilnega prebivalstva in ranjencev. O tem novinarka in zgodovinarica Ilinka Todorovski podrobno piše v knjigi *Po zračnem mostu iz Bele krajine v Dalmacijo: Evakuacija civilistov marca 1945*, ki jo je izdal Vojaški muzej Slovenske vojske. Delo temelji na arhivskih in pisnih virih ter pričevanjih ljudi, ki so dogajanje v takšni ali drugačni obliki sami doživeli. Knjiga je bogato ilustrirana z dokumentarnimi in novjšimi fotografijami.

Letališči Otok in Krasinec sta po kapitulaciji Italije občasno delovali predvsem za prevoz ranjenih partizanov, bolnih civilistov in rešenih zavezniških pilotov v Italijo, 25. in 26. marca 1945 pa je potekala »po številu sodelujočih transportnih in lovskih letal, številu opravljenih poletov in kompleksnosti načrtovanja in izvedbe največja zavezniška operacija na slovenskih tleh« (str. 21). V teh dveh dneh so v osvobojeno Dalmacijo prepeljali več kot dva tisoč ljudi, med njimi tudi precej Srbov, ki so pred ustaškim nasiljem iz

Hrvaške zbežali v Belo krajino. Polete so Američani s pomočjo britanskih obveščevalnih služb opravili z dvomotornimi letali Dakota, s katerimi so sicer oskrbovali partizansko vojsko z orožjem, gorivom in drugimi potrebščinami. Tudi med evakuacijo ljudi so se na izhodišče vračali natovorjeni z vsem potrebnim. Edino tako letalo v Sloveniji je od leta 1984 kot muzejsko spominsko obeležje postavljeno v vasi Otok pri Metliki. Ob njem vsako leto v spomin na več kot sto zavezniških vojnih ujetnikov, ki so jih partizani leta 1944 uspešno pripeljali s Štajerskega in jih z letali transportirali v Italijo, poteka slovesnost Vranov let.

Evakuirance so prepeljali na letališče Zemunik pri Zadru in jih namestili po okoliških krajih, največ v Kaštele. Organizacija v t. i. zbegih, kot so imenovali njihovo nastanitev, je bila dobra, tudi domačini so jih zelo lepo sprejeli. Med evakuiranci je bilo veliko pozneje znanih ljudi, kot so Alma Karlin, Zora Konjajev, žena Radka Poliča s tremi otroki, znanim igralcem Racem in Vaskom, in številni gledališki igralci. Vsi se Dalmatincev spominjajo kot izredno prijaznih in ljubeznivih ljudi, ki so bili prišlekem pripravljeni pomagati na vsakem koraku.

Osvoboditev so seveda sprejeli z navdušenjem, težja pa je bila vrnitev domov. Ta ni bila dobro organizirana ali pa sploh neorganizirana, zato je avtorica sedmo poglavje svoje knjige nasloвила Dolga pot domov.

Literatura

ZUPAN, Vitomil: *Menuet za kitaro – Na petindvajset strelov*. Ljubljana, Beletrina, 2023.

* Milan Vogel, univ. dipl. etnolog in prof. slovenščine, upokojeni komentator v kulturni redakciji Dela; mavcmilan@gmail.com. – Prispevek je bil 28. julija 2025 predvajan na tretjem programu Radia Slovenija v oddaji S knjižnega trga; objavljamo ga z malenkostnimi spremembami.